

SOCJALIZACJA I INKULTURACJA PRZEZ SZTUKI WALKI

Styczność społeczna, a więc bezpośredni kontakt i interakcja między uczestnikami danego zdarzenia, powodują, że mogą zostać nawiązane więzi społeczne. Uczestnicy powtarzających się zdarzeń uczą się swych ról w odniesieniu do danego systemu społeczno-kulturowego, jego rozlicznych podsystemów i instytucji społecznych, oraz wobec innych osób. Internalizują pewne wartości i wzory postępowania. To wszystko, w zależności od kontekstu społeczno-kulturowego, sprzyja procesom socjalizacji lub inkulturacji.

Dla psychologa pojęcie „socjalizacja” odnosi się do procesu dostosowywania indywidualnej osobowości do wymogów życia społecznego. Dla antropologa kulturowego jest to zwłaszcza przekazywanie kultury. Socjolog natomiast widzi w tym przyczyny pewnych prawidłowości funkcjonowania społeczeństwa i czynnik utrwalania porządku społecznego¹.

Internalizacja wartości, norm i wzorów, umożliwia społeczne interakcje w ramach danego systemu społecznego i kulturowego². A wartości te są przyswajane w procesie socjalizacji, podobnie jak określone umiejętności, samoświadomość, panowanie nad emocjami i zdolności empatyczne. Analogicznie otwarty system społeczny i społeczny fenomen sportu (lub szerzej: kultury fizycznej), wymagają wychowania i socjalizacji³. Niektóre nowe i modne koncepcje teoretyczne w socjologii, pomieszane nieco z ideologią i językiem postmodernizmu, nie wnoszą wiedzy o lepszej zdolności wyjaśniania rzeczywistości społecznej i nie sprzyjają integracji społeczeństwa. Przeciwnie, teorie konfliktu i dekonstrukcji społecznej jawią się jako oryginalne, ale społecznie niebezpieczne (antagonizowanie warstw społecznych lub kontestacja

1 B. Szacka (2003) *Wprowadzenie do socjologii*. Warszawa.

2 T. Parsons (1951) *The Social System*. New York; tenże (1971) *The System of Modern Societies*. New York.

3 Por. K. H. Bette (1999) *Systemtheorie und Sport*. Frankfurt; N. Luhmann (2004) *Einführung in die Systemtheorie*. Heidelberg; P. Sztompka (2002) *Socjologia. Analiza społeczeństwa*. Kraków.

zastanego porządku moralnego i tradycyjnych wartości)⁴. W tym nurcie dość interesująca jest „teoria aktora-sieci” (*Actor-Network Theory*) Bruno Latoura. W jego ujęciu ład społeczny budowany jest, jako struktura, przez wszystkich „występujących tu” aktorów, co u Latoura dotyczy nie tylko ludzi.

Oдноśnie ładu społecznego i upowszechniania różnych stylów życia szczególnie wartościowe jest to, co zaproponował Erich Fromm⁵. Jego postulat stworzenia nowej teorii człowieka, kultury i społeczeństwa, o założeniach zgodnych ze wskazaniem radykalnego humanizmu, wiązałby się z promocją wzorów jednoznacznie pozytywnych, prospołecznych.

Z perspektywy pedagogiki kultura traktowana jest, jako coś jednoznacznie pozytywnego. Np. udział w kulturze fizycznej jest dobry, a braki w tym zakresie – naganne. Tymczasem z perspektywy nauk o kulturze, np. antropologii kultury, niskie wskaźniki uczestnictwa w danej postaci kultury, to też jest kultura. Nie można twierdzić, że ktoś, kto prowadzi niezdrowy tryb życia, nie uczestniczy w kulturze zdrowia. Błędem jest ocenianie procesów nabywania kultury w kategoriach posiadania pewnych kompetencji lub nie. Ale błędem jest także unikanie wartościowania różnych postaci kultury (ideologia wielokulturowości). Czy kanibalizm i inne postaci kultur skrajnie destrukcyjnych są akceptowalne na równi z kulturami łagodnego obyczaju?

W szczególności „drogi sztuk walki”, jako systemy edukacyjne, sprzyjają wychowaniu młodzieży i całościowej socjalizacji, zawierając liczne wartości prospołeczne i odnosząc się do ludzkiego, psychofizycznego bytu. Badane są m.in. z perspektywy humanistycznej teorii sztuk walki. Wywiedzione z niej – socjologia sztuk walki i szersza zakresowo „socjologia psychofizycznych systemów samorealizacji”, a w szczególności specyficzna „antropologia drogi wojownika” – dają perspektywę dla przedstawionych tu rozważań⁶.

Podstawowe pojęcia

„Antropologia drogi wojownika” ujmuje systemowo człowieka owej drogi, uwikłanego w kulturowe konteksty, osobowego i podmiotowego. Stający się człowiek, cielesny i duchowy, dążący do szeroko rozumianego perfekcjonizmu; trenujący dla autokreacji i samorealizacji, dążący do transgresji i transcendencji – znajduje się w centrum tej radykalnie humanistycznej teorii. Wynikają stąd następujące ustalenia definicyjne. 1) Sztuki walki są kategorią perfekcyjnych systemów

4 To zagadnienie zostało tu jedynie zasygnalizowane; wymagałoby osobnego, interdyscyplinarnego studium.

5 E. Fromm (1989) *Mieć czy być. Duchowe podstawy nowego społeczeństwa*. Warszawa.

6 W.J. Cynarski, K. Obodyński (2011) *Sociological reflection on martial arts or sociology of psychophysical self-realization systems*, „Portuguese Journal of Sport Sciences” vol. 11, no. 1, p. 355-358; W.J. Cynarski (2012) *Antropologia drogi wojownika. Studia i szkice z socjologii i filozofii sztuk walki*. Rzeszów.

walki wręcz i władania bronią, powiązanych z elementami metafizyki (rozumianej etymologicznie jako obszar „poza fizyką”, czyli sfera duchowa). Perfekcjonizm wynika tu z wymogu dążenia do doskonałości – najpierw w umiejętnościach techniczno-taktycznych, później także w rozwoju osobowym i zwłaszcza duchowym. 2) Sztuką walki nazwać można daną formę psychofizycznej aktywności powiązanej z określoną tradycją walki, która ma na celu rozwój osobowy i wiąże metody nauczania z doskonaleniem w wymiarze duchowym, czyli współtworzy określony system edukacyjny. 3) Drogi sztuk walki są formami kultury fizycznej, które na bazie tradycji kultur wojowników prowadzą, poprzez trening technik walki, do psychofizycznego doskonalenia i samorealizacji. Jednocześnie są to procesy edukacji i pozytywnej ascezy, przy czym „asceza pozytywna” – to ćwiczenia cielesne połączone ze świadomą samodyscypliną, ukierunkowane na postęp moralny i duchowy⁷. Sztuki walki, w myśl ich definicji (jak wyżej), są fragmentem kultury nie tylko fizycznej, ale i wysokiej, moralnej i duchowej⁸.

W tradycyjnym rozumieniu, ale także w koncepcji *judo* Jigoro Kano⁹, drogi sztuk walki są nauczane jako programy wychowania i kształcenia, czyli systemy edukacyjne pokrewne do tego, co wynika z aktualnych koncepcji teoretycznych wychowania fizycznego¹⁰. Są więc środkiem wychowania, ale nie tylko do kultury fizycznej. Głównym celem uprawiania sztuk walki, czy to *budo*, czy *muai thai*, jest wychowanie dobrego człowieka¹¹.

Interakcja społeczna – wzajemne oddziaływanie na siebie jednostek społecznych, zwykle przy użyciu języka i innych kodów kulturowych – jest pojęciem wprowadzonym do psychologii społecznej i socjologii przez Charlesa H. Cooleya. Cooley był zwolennikiem całościowego spojrzenia na ludzką rzeczywistość. Twierdził on, że „istotą wszelkiego procesu jest powszechna interakcja”¹².

Interakcyjny model społeczeństwa dostrzegało kilku klasyków socjologii. Georg Simmel widział w interakcjach formy uspołecznienia, Max Weber – działania społeczne, natomiast Talcott Parsons – podstawowy element systemu społecznego. Parsons zwrócił uwagę na procesy instytucjonalizacji i internalizacji, czyli odpowiednio wykształcenia wzoru przez zbiorowość i przy-

7 W.J. Cynarski (2012), *op. cit.*

8 T. Sasaki (2009) *Budō (the martial arts) as Japanese culture: the outlook on the techniques and the outlook on the human being* [in:] W.J. Cynarski (ed.) *Martial Arts and Combat Sports – Humanistic Outlook*. Rzeszów, p. 12-19.

9 S. Shimizu (2008) *The Body Envisioned by Jigoro Kano: Based on his career as a jūdō master, IOC member and principal of Tokyo Higher Normal School*. „Ido Ruch dla Kultury / Movement for Culture” T. 8, p. 29-37.

10 W.J. Cynarski (2011a) *Edukacja psychofizyczna* [w:] K. Warchoł, W.J. Cynarski (red.) *Wybrane problemy współczesnej teorii i metodyki wychowania fizycznego*. Krosno, s. 59-76.

11 R. Habersetzer (1999) *Bu-Do: Schule des Lebens!? Do als Weg des Krieges oder Weg des Friedens?* „Budo Karate” nr 9, s. 6-8; Ch. Gomaratut (2011) *Muai-Thai: The art and science of Thai traditional self defense* [in:] W.J. Cynarski (ed.) *Selected Areas of Intercultural Dialogue in Martial Arts*. Rzeszów, p. 123-136.

12 J. Szacki (1981) *Historia myśli socjologicznej* T. 1-2. Warszawa, s. 594.

swojenia wzoru przez jednostkę. Jak pisał: „Analizując wzajemne powiązania między czterema systemami działania oraz powiązania między tymi systemami i środowiskami działania, trzeba koniecznie mieć na uwadze problem interpenetracji. Najlepiej znanym przypadkiem interpenetracji jest zapewne internalizacja przedmiotów społecznych i norm kulturowych przez osobowość jednostki”¹³. Te cztery wymienione wyżej systemy działania warunkowane są przez: organizm, osobowość, system społeczny i kulturę.

Socjalizacja to proces nabywania przez jednostkę systemu wartości, norm i wzorów postępowania, obowiązujących w danej zbiorowości. Wśród mechanizmów socjalizacyjnych wymieniane są: pełnione role społeczne, kanalizacja realizacji potrzeb, motywy i aspiracje, identyfikacja i internalizacja wartości. Identyfikacja jest procesem prowadzącym do utożsamienia własnych interesów z grupą, jej wartościami i interesami. Gdy występuje tu silny związek emocjonalny jednostki z grupą, z którą się ona identyfikuje, grupę taką nazywamy „grupą odniesienia”

Wyróżniana jest socjalizacja pierwotna oraz wtórna. Pierwsza wiąże się głównie z wychowaniem w domu rodzinnym, w którym dziecko przyjmuje podstawowy kapitał kulturowy. Później młody człowiek uczy się sztuki życia w układach: instytucjonalnym, środków masowego przekazu lub także „zamięscowym” Te etapy socjalizacji, wychowania lub także inkulturacji, dotyczą całego życia poza wczesnym dzieciństwem.

Inkulturację rozumiemy tutaj nie w sensie teologicznym, lecz *stricte* socjologicznym, jako „proces wprowadzania w obszar aksjologiczny kultury obcej”¹⁴. W krajach cywilizacji zachodniej azjatyckie sztuki walki, jako produkt i fragment kultur Azji wschodniej i południowo-wschodniej, są elementem kulturowo obcym. Toteż poznawanie owych sztuk walki i ich kontekstu, i nabywanie występujących tu wartości można określać jako inkulturację.

Analiza literatury przedmiotu

Wybrane pozycje literatury odnoszą się bądź ogólnie do socjalizacji do kultury fizycznej, bądź też do szczegółowych przykładów – grup uprawiających różne odmiany sztuk walki. Rozpocznijmy od treści ogólnych i sytuacji, gdzie nie ma istotnych różnic związanych z specyfiką sztuk walki (w porównaniu do obszarów sportu i rekreacji ruchowej).

Proces socjalizacji obejmuje wpływy zamierzone (celowe i zaplanowane), ale także niezamierzone, wynikające chociażby z wpływu treści kultury masowej. Pewne antywzory osobowe, antywartości i patologie, jak brutalizacja kultury dotyczą sztuk walki podobnie, jak sportu i innych obszarów życia społecznego. O ile sensem *budo* jest powstrzymanie przemocy, obraz

¹³ T. Parsons (1971), *op. cit.*, s. 5.

¹⁴ Definicja projektująca własna autora. Chodzi o kulturę obcą wobec dominującej w danym społeczeństwie.

medialny sztuk walki przedstawia jej pewną karykaturę, moralną antydrogę. Gladiatorskie widowisko, zwane błędnie „mieszanymi sztukami walki”, jest patologią – sprowadzeniem sztuk walki do poziomu prymitywnego mordobicia. Toteż wielu nauczycieli sztuk walki jednoznacznie odrzuca wszelką sportową rywalizację i każdą postać współzawodnictwa¹⁵.

Proces socjalizacji wzmacniany jest przez system kontroli społecznej. Pewne wzory postępowania są wzmacniane, inne zaś, zwłaszcza anty- lub aspołeczne – zwalczane. Naśladowanie i przyjmowanie przekazu symbolicznego pomaga młodemu człowiekowi odnaleźć swe miejsce w społeczeństwie.

Nabywanie kultury fizycznej, odpowiedniej wiedzy i umiejętności, wiąże się z formowaniem osobowości – „internalizacją wybranych elementów tej dziedziny kultury”¹⁶. W przypadku kultury fizycznej, gdy postrzegamy ją z perspektywy pedagogicznej, ważne jest zwłaszcza uzewnętrznianie swych postaw – realizacja pewnych wartości w praktyce. Nie wystarczy wiedzieć i deklarować, trzeba działać – praktykować jakąś np. postać rekreacji ruchowej, co jest już poniekąd społeczną powinnością dzisiejszego człowieka.

To samo odnosi się do sztuk walki, które można praktykować, lub jedynie im kibicować. Pełne studia sztuk walki polegają na jednoczesnym zdobywaniu wiedzy, praktyce w zaciszu *dojo* i życiu wg zasad określonych w kodeksach etycznych. Podobnie, jak w rozległych obszarach kultury fizycznej, socjalizacja zachodzi tu we wszystkich czterech układach kultury¹⁷. Niekiedy występuje tu przekaz pokoleniowy, co dotyczy zarówno krajów pochodzenia danych sztuk walki, jak i krajów ich importu.

Specyficzne jest natomiast występowanie – w przypadku sztuk walki – procesu inkulturacji. W sytuacji poznawania azjatyckich lub brazylijskich sztuk walki w Europie, osoba studiująca daną sztukę walki lub ich zespół zdobywa wiedzę o fragmencie kultury obcej. Badania autora potwierdziły hipotezę wpływu wtórnego wskazującą prawidłowość, że poznawanie sztuk walki implikuje zdobywanie wiedzy o innych obszarach systemu kultury kraju pochodzenia danej sztuki walki, jak język, historia, sztuka etc.

Przykłady socjalizacji

Capoeira dobrze służy zdrowiu, harmonizowaniu relacji społecznych i społecznemu *well-being*, co André Luiz Teixeira Reis¹⁸ stwierdził w drodze

15 W.J. Cynarski (2006) *Recepcja i internalizacja etosu dalekowschodnich sztuk walki przez osoby ćwiczące*. Rzeszów; M. Theeboom, J. Vertonghen (2011) „*It is like a finger pointing away to the moon*” *Teaching martial arts to children* [in:] W.J. Cynarski, K. Obodyński, N. Porro (ed.) *Sport, Bodies, Identities and Organizations: Conceptions and Problems*. Rzeszów, p. 68-79.

16 Z. Dziubiński (2011) *Socjalizacja do kultury fizycznej* [w:] Z. Dziubiński, Z. Krawczyk (red.) *Socjologia kultury fizycznej*. Warszawa, s. 199-215.

17 W.J. Cynarski (2006), *op. cit.*, s. 11-417; Dziubiński (2011), *op. cit.*, s. 206.

18 A.L.T. Reis (2005) *Capoeira: Health & Social Well-Being*. Thesaurus, Brasilia.

badania społecznych przeprowadzonych w Warszawie. Miała wówczas miejsce inkulturacja polskich studentów z Uniwersytetu Warszawskiego do afro-brazylijskiego systemu specyficznego subkultury *capoeiristas* (osób trenujących capoeirę – sztukę tańca i walki).

Podobne badania przeprowadziła w Polsce Kolbowska¹⁹. Ona także zastosowała metodę obserwacji uczestniczącej dla opisu i wyjaśnienia funkcjonowania grup miłośników *capoeiry*. Szukała odpowiedzi na pytania, dotyczące przyczyn popularności tej sztuki samoobrony dawnych brazylijskich niewolników i biedoty w dzisiejszej Polsce. Jej polscy adepci mówią o tym, że jest to dla nich sposób na życie, czyli życiowa pasja i styl życia. Jest dla młodzieży atrakcyjna, łącząc muzykę, taniec i śpiew z elementami walki. Stanowi dobry sposób na socjalizację młodzieży, której zapewnia „wspólnotę estetyczną”, silne więzi i grupową identyfikację. To poczucie wspólnoty jest silnym magnesem dla zagubionej niekiedy młodzieży z dużego miasta. Grupy te tworzą swe rytuały, więzi typu wyobrazeniowego (kosztem więzi celowo-racjonalnych) i nasilają procesy komunikacji, głównie z wykorzystaniem nowych mediów elektronicznych. Prowokują swych członków do aktywności i zdobywania wiedzy nt. *capoeiry*. Są przejawem zjawiska, określanego w socjologii kultury mianem neotrybalizmu lub „nowoplemion”²⁰.

Capoeira interpretowana jest w świetle teorii gry i zabawy, przy czym wspomniana badaczka kwalifikuje ją do kategorii *agon* z koncepcji Rogera Caillois²¹. Czy jednak kategoria wiązana w socjologii sportu z rywalizacją sportową jest tu najbardziej trafna? Może raczej wrażenia i „zawrót głowy”, jak na karuzeli (*ilinx*)?

Sami członkowie grup *capoeiry* twierdzą, że to co robią nie jest sportem lecz aktywnością o cechach magicznych. Jest to sztuka ekspresji, może bardziej gra, niż walka. Daje radość, poczucie szczęścia. Hierarchizacja w grupie następuje tu według umiejętności²². Oczywiście ponad tą nieformalną strukturą grupy stoi mistrz-nauczyciel.

W japońskich sztukach walki, zwanych dziś *budo*, praktyka realizowana jest zdecydowanie bardziej „na poważnie”. Jest to tradycja przedłużająca etos samurajski, a sfera umiejętności technicznych wywodzi się z dawnych technik walki na śmierć i życie. Techniki walki są dziś wehikułem wiodącym adepta na drodze do mistrzostwa, czyli osobowej integracji – harmonii

19 K. Kolbowska (2005) *Capoeira w Polsce* [w:] A. Jawowska, M. Kempny (red.) *Konsumpcja: istotny wymiar globalizacji kulturowej*. Warszawa; K. Kolbowska (2009) *Brazylijska sztuka walki – tańca capoeira. Wykorzystanie technik jakościowych do badania grupy capoeiristas*. „Przegląd Socjologii Jakościowej” t. V, nr 2, s. 62-80.

20 M. Maffesoli (1996) *Times of the tribes. The decline of individualism in mass society*. London.

21 R. Caillois (1973) *Żywioł i ład*. Warszawa; K. Kolbowska (2009), *op. cit.*

22 K. Kolbowska (2009), *op. cit.*, s. 73-74.

ciała i ducha. Programy nauczania zawierają, poza umiejętnościami techniczno-taktycznymi, także wymagania w zakresie wiedzy, a ponadto od kandydatów na stopnie mistrzowskie oczekiwana jest właściwa postawa etyczna. Etos jest sformalizowany chociażby przez ustalenie „Karty Budo”²³. Nie jest to więc zabawa, ani gra. W klubach *kendo* trenujący nawiązują do tradycji samurajskiej, w *dojo aikido* – sławią wielkiego mistrza M. Ueshibę i jego parareligijne dzieło, w szkołach karate – przyjmują ideały mistrzów tych szkół, a w środowisku *judo* – nawiązują do ideałów edukacyjnych J. Kano²⁴. Zawsze jednak „droga wojownika” prowadzić ma do postawy prospołecznej i dobra wspólnego, a zasady etyczne obowiązują także poza *dojo*²⁵. Nauczanie sztuk walki powiązane jest immanentnie z wychowaniem moralnym, co – poprzez samodyscyplinę i samokontrolę emocjonalną – podnosi człowieka na wyższe poziomy człowieczeństwa²⁶.

W japońskim społeczeństwie, prawdopodobnie pod wpływem etyki konfucjańskiej i kodeksu *busido*²⁷ ukształtowany został funkcjonujący do dziś system *senpai-kohai*. Wśród członków danej społeczności, w każdej parze określany jest ten starszy – *senpai*, i młodszy – *kohai*. System starszeństwa obliguje młodszych do posłuszeństwa. Starsi natomiast są odpowiedzialni za młodszych. Nieodpowiednie zachowanie *kohai* grozi starszemu „utrata twarzy”. Ten system japońskie *budo* przenosi na relacje w *dojo*, jakie funkcjonują w międzynarodowym środowisku sztuk walki. To także sprzyja dyscyplinowaniu i socjalizacji ludzi sztuk walki.

Pomimo, że w północno-amerykańskim społeczeństwie sztuki walki uległy daleko posuniętej adaptacji do tamtejszej mentalności i skrajnej komercjalizacji, stanowią także tam istotną część rynku czasu wolnego i usług rekreacji fizycznej. Zachowały też, choć często w zmitologizowanej postaci, źródłowe wartości²⁸.

Niekiedy są wyrazem buntu wobec konsumpcyjnego charakteru kultury. Grupy trenujące tradycyjne odmiany, czy to japońskie, chińskie czy koreań-

23 T. Uozumi, A. Bennett (eds.) (2010) *The History and Spirit of Budō. IBU Budō Series, vol. I*, IBU, Katsuura, p. 125; Xinzhong Yao (2009) *Konfucjanizm*. Kraków.

24 T. Sasaki (2009) *Budō (the martial arts) as Japanese culture: the outlook on the techniques and the outlook on the human being* [in:] W.J. Cynarski (ed.) *Martial Arts and Combat Sports – Humanistic Outlook*. Rzeszów, p. 12-19. S. Shimizu (2008) *The Body Envisioned by Jigoro Kano: Based on his career as a jūdō master, IOC member and principal of Tokyo Higher Normal School*. „Ido Ruch dla Kultury / Movement for Culture” t. 8, p. 29-37.

25 W.J. Cynarski (2006), *op. cit.*

26 A. Kossobucka (2010) *Duchowy wymiar człowieka w kontekście wychowania moralnego – między adaptacją a emancypacją* [w:] K. Obuchowski, M.K. Stasiak (red.) *Duchowy wymiar istnienia*. Łódź, s. 185-206.

27 M. Kuno, *op. cit.*; Xinzhong Yao, *op. cit.*

28 J.J. Donohue (1994) *Warriors Dreams. The Martial Arts and the American Imagination*. London; Jeong Myung Gim (1998) *Leisure in fighting arts: American adaptation of Eastern martial arts*. „World Leisure & Recreation” vol. 40, no. 4, p. 11-16.

skie, kształtują postawy tolerancji na wzory kultur obcych, postawy szacunku dla drugiego człowieka, odpowiedzialności, uprzejmości i prawości (uczciwości).

Ogólnie można stwierdzić, że sztuki walki (tradycyjne, japońskie, ale nie tylko) uczą słuchać; uczą szanować ludzi, zwłaszcza starszych i nauczycieli. To, oraz wyćwiczona samokontrola i samodyscyplina, poprawia relacje społeczne adepta/praktyka sztuk walki. Cechy te przyczyniają się do lepszej społecznej komunikacji i owocnych interakcji²⁹ Ponadto relacje w grupach osób trenujących sztuki walki są zasadniczo różne od relacji interpersonalnych w sekcjach klubów sportowych. Sztuki walki zachowały autorytet *sensei* – nauczyciela-mistrza. Ten mistrz jest więcej niż trenerem, gdyż uczy przede wszystkim sztuki życia³⁰.

Właściwie nauczane sztuki walki wnoszą dodatkowo pewne wartości unikalne, wyjątkowe na obszarze kultury fizycznej. Mianowicie uczą emocjonalnej samokontroli, dają realne umiejętności samoobrony (spadek agresywności i wzrost samooceny) oraz przyczyniają się do kulturowego dialogu, co zostało już osobno opisane³¹.

Konkluzje

Sztuki walki, w ich rozumieniu zgodnym z definicją funkcjonującą w humanistycznej teorii sztuk walki, są godnym uwagi środkiem socjalizacji i inkulturacji. Oprócz pewnych generalnych prawidłowości, dotyczących wprowadzania w świat kultury fizycznej, występują to liczne zjawiska charakterystyczne tylko dla psychofizycznych systemów samorealizacji, a dróg sztuk walki w szczególności.

Japońskie *budo*, brazylijska *capoeira* lub także inne tradycyjnie praktykowane sztuki walki wnoszą szczególne wartości prospołeczne. Jest to możliwe dzięki temu, że pozostają one systemami edukacyjnymi o wciąż silnym nacisku na wychowanie moralne.

29 P. Thomson (1996) *The Secrets of Communication. Be Heard and Get Result*. London.

30 B. Berdel, A. Kawalec (2003) *Relacje interpersonalne w kulturze fizycznej: trener – zawodnik* [w:] W.J. Cynarski, K. Obodyński (red.) *Humanistyczna teoria sztuk i sportów walki – koncepcje i problemy*. Rzeszów,

s. 94-98; M. Theeboom, J. Vertonghen (2011) „*It is like a finger pointing away to the moon*” *Teaching Martial arts to children* [in:] W.J. Cynarski, K. Obodyński, N. Porro (ed.) *Sport, Bodies, Identities and Organizations: Conceptions and Problems*. Rzeszów, p. 68-79.

31 W.J. Cynarski (2011) *Cultural dialogue through activity of martial arts' institutions*. „Imas Quarterly” vol. 1, no. 1, p. 28-52.